

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА імені В. М. КОРЕЦЬКОГО

**ПРАВО
І ПРОГРЕС:
запити
громадянського
суспільства**

За загальною редакцією Н. М. ОНІЩЕНКО

---

*ПРОЄКТ
«НАУКОВА КНИГА»*

КИЇВ • НАУКОВА ДУМКА • 2020

А в т о р и:

*Ю. С. Шемшученко, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, С. В. Бобровник,
Р. П. Луцький, Т. С. Подорожна, Т. І. Тарахонич, О. Л. Богініч, О. Л. Львова,
Л. О. Макаренко, В. А. Січевлюк, С. О. Сунегін, В. Ю. Васецький*

У монографії зосереджено увагу на розгляді таких феноменів, як право і прогрес. Окремий вектор присвячений актуальності права та його ролі в процесах право-державозмін. Певна увага приділена питанням теоретико-методологічних засад правової культури і правового прогресу, ідеологічним чинникам прогресу та шляхам подолання регресивних явищ. Акцентована роль громадянського суспільства в процесах правових прогресивних змін.

Монографія розрахована на широке коло читачів, серед яких: науковці, політики, юристи-практики, докторанти, аспіранти, широкий загал громадянського суспільства.

Р е ц е н з е н т и:

О. В. Скрипнюк — доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заслужений юрист України, заступник директора Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України;

А. С. Токарська — доктор юридичних наук, професор кафедри теорії та філософії права Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»;

Б. В. Малишев — доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, професор кафедри теорії держави та права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України (протокол № 8 від 12 вересня 2019 р.)

*Оригінал-макет підготовлено за кошти Цільової комплексної програми
«Створення та розвиток науково-видавничого комплексу
НАН України»*

Науково-видавничий відділ літератури з економіки,
історії, філософії та права

Редактор *М. М. Ломонос*

© Ю. С. Шемшученко, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, С. В. Бобровник, Р. П. Луцький, Т. С. Подорожна, Т. І. Тарахонич, О. Л. Богініч, О. Л. Львова, Л. О. Макаренко, В. А. Січевлюк, С. О. Сунегін, В. Ю. Васецький, 2020

© НВП «Видавництво “Наукова думка” НАН України», дизайн, 2020

ISBN 978-966-00-1765-8

ПЕРЕДМОВА

Однією з пріоритетних тем, яка не полишає наукового доробку, є тема світоглядного усвідомлення ролі та призначення сучасного права.

Слід констатувати, що в запропонованому монографічному дослідженні мова піде про один із ракурсів цієї проблематики, а саме про дію, дієвість, а отже — значущість цього соціального феномену в житті пересічної людини.

Відразу застережемо, що розгляд стосуватиметься не догматів праворозуміння (ця проблематика одержала належне висвітлення у вітчизняній юридичній літературі), не властивостей, характеристик, постулатів, функцій та принципів права (ця проблематика також не залишилася поза увагою сучасних дослідників), не просторово-часових характеристик права, не порівняльних досліджень, оскільки згадані правові складові вже сфокусували відповідний масив наукових узагальнень нашої доктрини.

У такий спосіб, на наш погляд, сьогодні суттєвого значення набуває розгляд права як явища соціальної дійсності в контексті право-державозмін. Отже, мова піде про роль права як об'єкта соціальних змін і як чинника або каталізатора останніх. Ми намагалися відповісти на питання: чи може право сьогодні сприяти прогресивним зрушенням в усіх сферах життєдіяльності людини? Які для цього необхідні умови, фактори об'єктивного та суб'єктивного гатунку? Наскільки право «виправдовує» своє призначення найдієвішого регулятора суспільних відносин? Який «відтінок» взаємовідносин сучасного права та моралі, а також інших соціальних регуляторів?

Цікавість цієї монографії визначається також і тим, що більше 30-ти років тому світ побачила монографія «Право и общественный прогресс в социалистическом обществе» (отв. редактор Н. И. Козюбра), видана у Інституті держави і права АН УРСР у 1988 році.

Сьогодні є всі підстави переосмислити, спростувати, відкинути, можливо, дещо сприйняти або заперечити в означених проблематиках.

Логічною є структура запропонованого видання, яка включає 2 розділи, зокрема: розділ 1 «Право і прогрес: теоретичні засади»; розділ 2 «Право і прогрес: практичні детермінанти».

Сподіваємося, що монографія викличе інтерес наукової спільноти, політиків, державних діячів, законотворців, докторантів і всіх небайдужих до долі державно-правової конфігурації сьогодення.

*Ю. С. Шемшученко,
директор Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
академік НАН України*

ПРАВО І ПРОГРЕС: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

1.1. АКТУАЛЬНІСТЬ ПРАВА: ЗДАТНІСТЬ ДО ПРОГРЕСИВНИХ ЗМІН

Цікавим і маловивченим є питання, пов'язане із прогресом певних явищ взагалі та права як явища соціальної дійсності зокрема. Важливою проблемою в означеному контексті є, на наш погляд, чітке розмежування таких понять, як прогрес, прогресивні зміни і звичайне (відповідне) унормування, виконання належним чином певним феноменом обов'язкових для нього функцій. Спробуємо це пояснити: сьогодні наші вимоги до права вкладаються в досить прості формули: «Право — вмістилище прав, свобод і законних інтересів людини»; «Право — захисник від сваволі чиновника»; «Право — провідник у «простір свободи, безпеки і правосуддя». Якщо перші дві позиції вкладаються у функціональну здатність права, тобто належне відповідне виконання функцій, то третя — це якість, яка має втілюватись у правову тканину, з огляду на магістральний курс державо-змін сьогодення. Наведено деякі прикладні ілюстрації вищевикладеного. Так, диференціацію права (правомірне полегшення правового становища суб'єкта в рамках діючого законодавства, якщо він на це заслуговує) можна розглядати як відповідну (ефективну) дію права в цивілізованій країні; позитивну ж відповідальність у заданому контексті — як втілений у праві поведінковий прогрес. Таких прикладних ілюстрацій, тобто підвищення «вимог», більше, ніж для «звичайного стану справ», сьогодні справді існує чимало.

Отже, критеріями (факторами) прогресу у праві є: максимальне наближення до стану свободи, справедливості у суспільстві; найповніше задоволення широких потреб, у тому числі на самореалізацію кожної людини; не тільки проголошення, декларування широкого спектра прав, свобод і законних інтересів, а і їх реальне гарантування, тобто забезпечення та охорона на всіх рівнях; стабільний правопорядок, неухильне впровадження правозаконності в усіх сферах людської життєдіяльності; це неухильний і стабільний економічний поступ; забезпечення і найповніша

- Шалютин Б. С. Закон, юридический закон и общественный договор // Вопросы философии. 2006. № 11. С. 27—46.
- Шемшученко Ю. До проблеми формування законодавчої політики в Україні / Ю. Шемшученко, О. Ющик // Право України. 2005. № 11. С. 3—7.
- Шемшученко Ю. С. Законодавство / Ю. С. Шемшученко // Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ: Юрид. думка, 2012. 290 с.
- Шемшученко Ю. С. Право / Ю. С. Шемшученко // Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ: Юрид. думка, 2007. 671 с.
- Шемшученко Ю. С. Право / Ю. С. Шемшученко // Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 5 / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енциклопедія, 2003. С. 5.
- Шемшученко Ю. С. Що є право? / Ю. С. Шемшученко // На перехресті століть. Вибрані праці. Київ: Юрид. думка, 2010. С. 95 (С. 82—95).
- Шкабаро В. М., Рибіна С. А. Деякі аспекти проблематики колізійності законодавства України // Вісник Дніпропетровського ун-ту ім. Альфреда Нобеля. Серія: «Юрид. науки». 2013. № 2 (5). С. 114—119.
- Штарке Г. М. Социальное противоречие. Москва: Мысль, 1977. С. 26.
- Шувалов И. И. Теория законотворчества. Москва: Норма, 2006. 208 с.
- Шумило М. М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2016. 680 с.
- Щербина В. С. Суб'єкти господарського права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 263 с.
- Ющик А. И. Диалектика права: монографія. Киев: Ред. журн. «Право України»; Ін Юре, 2013. Кн. 1: Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). Ч. 1, 2013. 456 с.
- Ющик А. И. Диалектика права: монографія. Киев: Ред. журн. «Право України»; Ін Юре, 2013. Кн. 1: Общее учение о праве (Критический анализ общеправовых понятий). Ч. II, 2013. 768 с.
- Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення в Україні: монографія. Київ, 1997. 191 с.
- Яковенко Г. Державний бюрократизм і шляхи його раціоналізації // URL: [www.dridu.dp.ua/vidavnicтво/2010/2010_01\(4\)/10ygbdsr.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnicтво/2010/2010_01(4)/10ygbdsr.pdf).
- Jepperson Ronald L. Institutions, Institutional Effects, and Institutionalism // The New Institutionalism in Organizational Analysis / ed. by W. W. Powell, Paul J. DiMaggio. Chicago: University of Chicago Press, 1991. P. 143—163.
- Яценко А. С. Философия права Соловьёва. Санкт-Петербург: Сенатская типография, 1912. С. 43.

ЗМІСТ

Передмова Ю. С. Шемшученко	3
Розділ 1. ПРАВО І ПРОГРЕС: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ	5
1.1. Актуальність права: здатність до прогресивних змін. Н. М. Оніщенко	5
1.2. Правова культура і правовий прогрес: теоретико-методологічні питання визначення. Л. О. Макаренко	28
1.3. Право: ідеологічні чинники прогресу і регресу. О. Л. Львова	46
1.4. Моральні засади правового прогресу: соціальний вимір. С. О. Сунегін	73
1.5. Поступальний розвиток права України: історичний контекст. В. Ю. Васецький	133
1.6. Компроміс і конфлікт у праві як вияв прогресивного розвитку правової сфери суспільства. С. В. Бобровник	143
Розділ 2. ПРАВО І ПРОГРЕС: ПРАКТИЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ	194
2.1. Якість правового регулювання в умовах прогресивних змін. Т. І. Тарахонич	194
2.2. Правовий прогрес, правова стратегія та правова реформа як інструменти конституціоналізації правового порядку. Т. С. Подорожна	210
2.3. Ефективність сучасного позитивного права: прогресивні тенденції. Р. П. Луцький	232
2.4. Запити громадянського суспільства та категорія «правова суб'єктність»: актуальні напрямки загальнотеоретичного пізнання. В. А. Січевлюк	277
2.5. Вплив права сили на прогрес права: окремі питання теорії. О. Л. Богініч	310
2.6. Чинники правового прогресу. Н. М. Пархоменко	330
Список використаної літератури	346